

ESKİ YUNAN'DA DİN VE ŞİFA İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

 Abdullah ALAKUŞ^a

Özet

Din olgusu insanlığın ilk günlerinden itibaren hayatlarının merkezinde yer almıştır. Toplumların dini inançlarıyla bağlantılı olarak şifa arayışının ve beklentisinin odağında da dinsel unsurlar olmuş ve bu bağlamda tedavi yöntemleri geliştirilmiştir. Ancak insanlığın sağladığı maddi ve manevi gelişmeler sonucunda bu tutumun tarihsel süreç içerisinde değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişimin kökenlerinin, Eski Yunan medeniyetinde MÖ VI. ve V. yüzyılda gelişen bilimsel ve düşünsel bulgulara dayandığı kabul edilmektedir. Eski Yunanda dönemsel olarak hastalıklara ve tedavilerine öz itibarıyla iki farklı yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bunlardan ilki insanlık tarihinde ilk dönemlerden itibaren bulunan mitolojik/doğüstü ya da dinsel yaklaşımdır. Diğeri ise Hipokrat ekolüyle birlikte gelişen akılcı yaklaşımdır. Yunanlılarda, her iki şifa anlayışı da yüzyıllar boyunca bir tedavi yöntemi olarak uygulanmıştır. Hipokrat ekolünde, hastalıkların kaynağı olarak dini unsurlardan ziyade insan vücudunda bulunduğu düşünülen dört sıvı teorisine dayanan dengenin bozulması ve çevresel faktörler gibi doğal nedenler kabul edilmiştir. Ayrıca Hipokrat ekolü tarafından halk arasında bulunan sihirsel ve büyüsel tedavi anlayışının eleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmada Eski Yunandaki dinsel inançlar ile var olan iki farklı şifa anlayışının çelişip çelişmediği ve aralarında nasıl bir bağ olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Yunanda şifa anlayışı, Din ve şifa ilişkisi, Mitolojik şifa yaklaşımı, Hipokrat ekolü

A RESEARCH ON THE RELATION OF RELIGION AND HEALING IN ANCIENT GREECE

Abstract

The fact of religion has been at the center of humanity life since its first days. Religious factors were also at the center of the searching and expectation of healing in association with the religious beliefs of societies and treatment methods were developed in that context. However, it is seen that this attitude has changed in the historical process due to tangible and abstract developments provided by humanity. The origins of this change are considered to be based on scientific and intellectual events that developed in the 6th and 5th centuries B.C. in Ancient Greek civilization. In Ancient Greece, it is seen that two different approaches were adopted periodically to diseases and their treatments. First one is the mythological/supernatural or religious approach that has existed since the earliest times in human history. The other one is the rational approach that developed

*Bu makale, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. Dinler Tarihi Bilim Dalında devam etmekte olan "Hıristiyanlıkta Şifa Olgusunun Kökeni ve Gelişimi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^aDoktora Öğr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, abdullahalokus71@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 20.02.2021, Makale Kabul Tarihi: 12.04.2021

with the Hippocrates school. In the Greeks, both healing concepts have been applied as a treatment method throughout centuries. In the Hippocrates school, instead of religious elements, disturbance of the balance based on the theory of four fluids that thought to be found in the human body and natural causes such as environmental factors were accepted as source of diseases. It is also seen that the Hippocrates school criticizes the magical treatment approach among the people. In this study, it will be tried to be evaluated whether there is a contradiction between religious beliefs in Ancient Greece and two different healing conceptions and what kind of a connection between them.

Keywords: Ancient Greek healing approach, Religion and healing relations, Mythological healing approach, Hippocrates school

Giriş

Şifa kelimesi sözlükte “*bedensel veya ruhsal bir hastalığın son bulması, hastalıktan kurtulma, onma*” şekline tanımlanmaktadır (Akalin, 2011, s. 2223). Şifa ile ilişkili diğer kavram olan tedavi ise *çeşitli yöntemlerle hastalığı iyi etme, iyileştirme, sağaltım, sağaltma, terapi* gibi anlamlara gelmektedir (Akalin, 2011, s. 2296). Bu anlamda şifa kavramı tıbbi olarak kullanılan tedavi kelimesinden daha kapsamlı bir alanı ifade etmektedir. Çünkü tedavi kelimesi herhangi bir hastalık ya da rahatsızlığın çeşitli yöntemlerle salt iyileşmesini ya da iyileştirilmesini anlatmaktadır. Tedavi kavramı daha çok fiziksel bir anlam içerirken, şifa kavramı manevi olguları da içerisine almaktadır. Bir kişi için şifa buldu denildiğinde kişinin hem bedenen hem de ruhen iyileşmesi gibi bir anlam kastedilmektedir. Ayrıca şifa kavramı sağlık ve hastalıkla ilgili anlamı dışında manevi olarak arınmak ve temiz olmak manasında dini ve ahlaki bir anlam ya da düşünceyi de ifade etmektedir (Yerinde, 2010, s. 129-131). İnsanlar, ilkçağlardan itibaren sadece maddi unsurlardan değil manevi unsurlardan da şifa beklentisi içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle toplumlar tarafından hem bedenen hem de ruhen sağlıklı olmak için dinsel düşünceleriyle bağlantılı olarak sadece maddi unsurlardan medet umulmamıştır. Aksine manevi olgulara da güvenilmiş ve tedavi değil şifa umudu içerisinde olunmuştur. Bu çalışmada geçen şifa kavramı da ruhen ve bedenen bir rahatsızlıktan ya da hastalıktan iyileşmek anlamında kullanılmıştır.

Hastalıklar ve tedavilerine yönelik uygulamalar tarihsel bir süreç içerisinde gelişim göstermiştir. İlk dönemlerde hastalıkların kaynağı olarak dini olgular görülmüş ve tedavileri için de dini ritüellerden medet umulmuştur. Böylece şifa anlayışı ile dini inanç arasındaki bağın kökeninin insanlık tarihi kadar eski olduğu anlaşılmaktadır. Fakat zamanla dini tedavi usulleri yerini günümüz anlayışıyla akılcı ya da tıbbi uygulamalara bırakmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde Eski Yunan medeniyetinde MÖ VI. ve V. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan düşünsel ve tıbbi gelişmeler önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Bayat, 2010, s. 107-110).

Kadim Yunan medeniyeti, MÖ VII. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve MÖ IV. yüzyılda Makedon devletinin hâkimiyetine girmesiyle, Büyük İskender’in fetihleriyle birlikte yayılarak doruk noktasına ulaşmıştır. Büyük İskender’in ölümünden sonraki dönemden itibaren Eski Yunan ve Makedon devletinin yayıldığı yerlerdeki kültürlerin birleşimine Helenistik kültür, döneme de Helenistik dönem denilmektedir. Ancak Kadim Yunan medeniyeti üstünlüğünü MÖ II. yüzyılda Yunan Yarımadasının, Roma İmparatorluğunun hâkimiyetine girmesiyle kaybetmiştir (Martin, 2017). Helenistik dönemden

önce Yunanlıların tarihi iki evreye ayrılmaktadır. Bunlar, medeniyetin oluşmaya başladığı arkaik dönem (MÖ 800-500) ve gelişerek son şeklini aldığı klasik dönemdir (MÖ 500-323) (Rhodes, 2019). Yunanlılarda hastalıklara ve tedavilerine, bu dönemsal gelişmelere paralel olarak zamanla farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Bunların ilki mitolojik denilen yani tarih öncesi dönemlerden itibaren görülen dinsel-doğaüstü yaklaşımdır. Diğeri ise Hipokrat'la başlayan ve bilimsel olarak kabul edilen akılcı yaklaşımdır (Erdemir, 2014, s. 68). Çalışmada öncelikle Eski Yunandaki din anlayışı, şifa olgusunda merkezi bir önem taşıyan doğaüstü varlıklar ekseninde genel hatlarıyla ele alınacaktır. Daha sonra ise sırasıyla Eski Yunanda hastalıklara ve tedavilerine mitolojik yaklaşım ile Hipokrat ekolüyle birlikte ortaya çıkan akılcı yaklaşımın din ile olan ilişkisi değerlendirilecektir.

A. ESKİ YUNANLILARDA DİN DÜŞÜNCESİ

Eski Yunan medeniyetinin din anlayışı günümüzde mitoloji kavramıyla ifade edilmektedir. Eski medeniyetlerin dünyayı anlama biçimi olan ve sebep sonuç ilişkisini içeren mitoloji, anlaşılması güç bir alanı içermektedir. İçeriği açısından bir anlamda dini olan mitoloji, çeşitli bilim dallarının araştırma konusuna girmektedir. Mitoloji, aslında kadim medeniyetlerin dünyayı algılama biçimlerini ifade etmektedir (Demirci, 2019, s. 3-6). Yunan mitolojisi de Eski Yunanlıların dünyayı anlamlandırma biçimidir. Onlar da dünyayı dinsel ve doğaüstü bir bakış açısıyla yorumlamışlardır (Sandalcı, 2019, s. 14-20). Bu nedenle Eski Yunan medeniyetinin hastalıklara bakışı ve şifa anlayışı irdelenirken ele alınan konular mitolojik olmaktan ziyade o dönemin dünyayı algılama biçimi ve inançlarını içermektedir.

Kadim Yunanlıların inanç sistemlerinin politeist bir yapı arz ettiği görülmektedir. Onların inanç sistemi içerisinde tanrılar ve tanrıçalar, kahramanlar yani yarı tanrısal varlıklar ve diğer doğaüstü varlıklar bulunmaktadır. Eski Yunan dininde önemli tanrıların Olympos dağında ikamet ettiklerine inanılmıştır. Olympos dağıdaki tanrılar panteonunda on iki tane yüce tanrı vardır. Bu on iki tanrı bir ailedir ve diğer tanrılardan daha üstün olmakla ayrılmaktadır. Tanrılar panteonunda, Olympos tanrılarına nazaran daha düşük tanrılar da bulunmaktadır (Burn, 2017, s. 9-17). Kadim Yunanlıların dinsel anlayışında tanrılar insan biçimci olarak (antropomorfik) algılanmaktadır. Yani tanrılar ve tanrısal varlıklar insan suretinde evlenen, çocuk sahibi olan, kıskanan ve savaşan varlıklardır. Eski Yunan tanrılarının insanlardan farkı ise ölümsüz olmalarıdır (Sarıkçıoğlu, 2011, s. 72).

Bu anlamda aşkın bir tanrı anlayışının benimsendiği monoteist dinlerde olduğu gibi, bu tanrılar mutlak güce ve aşkınlığa sahip değildir. Ayrıca dünya da tanrıların tam anlamıyla egemen oldukları bir yer değildir. Dünya, tanrılar tarafından kendilerine bağlı bir şekilde yaratılmamıştır. Çünkü Eski Yunan tanrıları da tıpkı insanlar gibi bu dünyada doğmuşlardır (Vernant, 2016, s. 10). Hesiodos'un belirttiği gibi başlangıçta kaos(/boşluk) ve geniş göğüslü anne Gaia (toprak/yeryüzü) vardı. Diğer ölümsüzlerin hepsi bunlardan ortaya çıktı (Hesiodos, 2018a, s. 63). Bu nedenle Eski Yunanlıların dini anlayışında tanrılar dünyada doğdukları ve ikamet ettikleri için bir nevi dünyevidirler ve dünya da bir açıdan tanrısaldir. Eski Yunan tanrıları aşkın olmadıkları gibi her şeye de kadir değildir ve güçlerini diğer tanrılarla paylaşmaktadır. Tanrılar panteonunda her tanrının kendine özgü gücü, yetki alanı ve özellikleri bulunmaktadır. Bu tanrılar aynı zamanda birbirlerini sınırlamaktadır. Eski Yunan düşüncesinde doğa ve doğaüstü birleşmektedir ve insanlar tanrılarla dolu bir âlemde yaşamaktadır. Kadim Yunanda, tanrılar

dünyada insanlarla beraber yaşadıkları için insanlara ve olaylara dilediklerinde müdahale etmekte ve tıpkı insanlar gibi birbirleriyle de mücadele etmektedir (Vernant, 2016, s. 10-11).

Kadim dinlerde olduğu gibi Eski Yunan dininde de kutsal dağ ve göksel tanrı motifinin var olduğu görülmektedir. Eski Yunan panteonundaki on iki yüce tanrının Olympos'ta ikamet etmesi kutsal dağ motifinin varlığının kanıtıdır. Zeus'a ise tanrıların ve göklerin hâkimi olan yegâne tanrı olarak inanılması da göksel ve yüce tanrı anlayışını yansıtmaktadır (Eliade, 2017, s. 104-127). Eski Yunan panteonundaki, Olympos dağında ikamet ettiğine inanılan on iki tanrı ve özelliklerinden mitolojide anlatıldığı şekliyle kısaca bahsetmek, onların tanrı tasavvurunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Yunan mitolojisine göre, dünyanın hâkimiyeti Olympos tanrılarından önce titan olarak isimlendirilen tanrılara aittir. Üçüncü kuşak tanrılardan olan Zeus, Kronos ve Rhea isimli titanlardan dünyaya gelmiştir. Titanlara karşı, onlardan doğan tanrıların Zeus önderliğindeki savaşı sonucunda Zeus onlara üstün gelerek Olympos dağına hâkim olmuştur (Hesiodos, 2018a, s. 86-91). Böylece Zeus, Yunan panteonundaki hâkim tanrı konumuna yükselmiştir. Zeus, yeryüzü ve gökyüzünün hâkimidir ve yıldırım gibi gök olayları onun güçleri arasındadır. Zeus'tan sonra onun kız kardeşi ve eşlerinden birisi olan tanrıça Hera gelmektedir. Zeus ve Hera'nın evliliği kutsal evliliği (Hierogamy) temsil etmektedir. Tanrıçalar içerisinde en yüksek makamda bulunan Hera, sadakatin ve kadınlığın sembolüdür. Bu nedenle doğumlarla ve kadınlarla ilgilenmek onun görevleri arasındadır (Sandalcı, 2019, s. 49-52).

Zeus ve Hera'dan sonra panteonda onların kardeşi olan başka tanrılar da bulunmaktadır. Bunlar Poseidon, Demeter ve Hades'tir. Poseidon denizler hâkimi olan tanrıdır (Kerényi, 2019, s. 153). Tanrıça Demeter ise toprağın, bereketin ve bolluğun tanrıçasıdır. Zeus'un kardeşi olan diğer tanrı Hades ise yeraltı dünyasının yani ölümler diyarının tanrısı olarak kabul edilmektedir (Sandalcı, 2019, s. 54-56). Olympos'ta meskûn tanrılar panteonunda Zeus'un kardeşlerinden sonra sıra çocuklarındadır. On iki Olymposlu arasında Zeus'un oğulları olan tanrılar şunlardır; Apollon, Hermes, Ares, Dionisos. Apollon, Eski Yunan panteonunda Zeus kadar önemli sayılabilecek bir tanrıdır. O, Zeus ve Leto'nun oğlu olup, hem salgın hastalık gönderen hem de şifa veren tanrıdır (Sandalcı, 2019, s. 53-57). Ayrıca insanları iyileştiren ve onlara şifalı otları öğreten de Apollon'dur (Bulfinch, 2018, s. 31-32). Hermes ise tanrılara elçilik yapmakla görevlidir. Hermes ayrıca ruhların kontrolünü elinde bulunduran ve insanları, öldüklerinde yeraltı tanrısı olan Hades'e götürüp teslim edendir (Sarıkçıoğlu, 2011, s. 71). Zeus ve Hera'nın oğlu olan tanrı Ares, savaş tanrısıdır. O, öfkeyi ve kanlı savaşları temsil etmektedir. Zeus ile ölümlü Semele'nin oğulları olan Dionisos ise şarabın ve eğlencenin tanrısıdır. O, aslında üzüm ve şarap ile temsil edilen bir bereket tanrısıdır.

Yunan panteonunda Zeus'un kızları olan tanrıçalar ise şunlardır: Athena, Artemis ve Afrodit. Athena erkek kardeşi Ares gibi savaş tanrıçasıdır. Athena aynı zaman da bilgelik ve sanat tanrıçasıdır. O, insana akılla yaptığı işleri öğrettiği için zekâyı temsil eder. Zeus ve tanrıça Leto'nun kızı olan Artemis ise bakire ve avcı tanrıçadır. O, iffeti ve bereketi simgeler. Zeus'un kızı olan diğer bir tanrıça ise Afrodit'tir. Afrodit güzellik ve aşk tanrıçasıdır. Son olarak Yunan panteonundaki on iki Olymposlu arasında Zeus'un çocuğu ya da kardeşi olmayan tek tanrı ise Hephaistos'tur. Demir, volkan ve ateş tanrısı olan Hephaistos Afrodit'in eşi, Hera'nın oğludur. O aynı zamanda madenciliğin ve zanaatçılığın tanrısıdır (Sandalcı, 2019, s. 56-78).

Eski Yunan inanışında tanrılar kadar önemli olan diğer bir dini olgu ise yarı tanrı olarak kabul edilen kahramanlardır. Yunan mitolojisine göre mevcut dünya düzeninden önce tanrılar ve insanların birlikte mutlu olarak yaşadıkları bir dönem vardı. Bu dönemde tanrılar ve insanlar doğal bir şekilde birlikte yaşamışlar ve çocuk sahibi dahi olmuşlardır. Kahramanlar, soy olarak ya anne tarafından ya da baba tarafından ölümsüz bir tanrıya dayanan ölümlü insanlardır. Ancak kahramanların, öldüklerinde sıradan insanlar gibi yer altı dünyası olan Hades'in evine gitmek yerine, kutsanmışların adası olarak isimlendirilen bir mekânda, tanrısal bir şekilde yaşamaya devam ettikleri düşünülmüştür (Burn, 2017, s. 15-17).

Eski Yunan mitolojisinde tanrı ve yarı tanrılar dışında doğüstü başka varlıklar da bulunmaktadır. İnsanlarla tanrılar arasında bulunan bu varlıklar demon olarak isimlendirilmektedir. Demon kavramı Grekçe kökenli "daimon" kelimesinden gelmektedir. Demon, Eski Yunanda doğüstü gücü olan tanrısal ya da ruhsal varlıkları ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak bu kavram, günümüzde Hıristiyanlığın etkisiyle olumsuz bir anlam değişimine uğramış ve genellikle kötü ruhları, cinleri ve ifritleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Eski Yunanlılarda bu varlıkların genellikle iyi olmakla birlikte, öfkelenmek gibi bazı durumlarda kötülük yaptıkları da kabul edilmiştir. Demonlar mitolojideki Yunan tanrıları gibidir. Çünkü Yunanlıların inançlarına göre tanrılar da insanları kıskanmış ve bu nedenle bazen onlara kötülük de yapmışlardır. Bu anlamda Eski Yunanda, günümüzdeki şekliyle anlaşılan tamamen kötücül, insanlara kötülük yapan cin ve şeytan gibi varlıklar bulunmamaktadır (Stewart, 2010, s. 216).

B. YUNANLILARDA HASTALIKLARA ve TEDAVİLERİNE DİNSEL YAKLAŞIM

Tarih öncesi dönemlerden itibaren var olan, hastalıkların kaynağı ve tedavisinde dinsel ve doğüstü bir tutum benimsenmesinin Eski Yunan medeniyetinde de bazı farklılıklarla birlikte devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Eski Yunanlılarda hastalıkların kaynağı olarak öncelikle tanrılar görülmüştür. Yunanlıların inançlarında bulunan tanrılar ve tanrısal varlıkların hemen hemen hepsi hastalıklarla ya da tedavileriyle ilişkilendirilmiştir. Tanrıların, öfkelenmelerinde insanlara hastalık göndererek onları cezalandırdığı düşünülmüştür. Bu anlamda öncelikle Olympos tanrılar panteonunun hâkimi olan Zeus'un kıtlık, salgın hastalık ve ölüm gibi cezalar gönderdiği kabul edilmiştir (Hesiodos, 2018b, s. 18-24). Olympos tanrıçası olan Artemis'in ise hem lohusalık dönemi gibi kadın hastalıklarını gönderdiğine hem de oklarıyla vurduğu kimseleri hemen öldürdüğüne inanılmıştır (Homeros, 2019a, s. 195). Benzer olarak tanrı Apollon'un da öfkelenmesinde salgın hastalık gönderdiğinden meşhur Truva savaşında bahsedilmiştir (Homeros, 2019b, s. 20-21).

Yunanlılarda hastalıkların kaynağı olarak tanrıların görülmesi düşüncesi eski Mezopotamya ve Mısır medeniyetleriyle benzerdir. Ancak Yunanlılardaki hastalık anlayışında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Zira İlyada destanında görüldüğü üzere Yunanlılarda, tanrılar bizzat insanları cezalandırmakta ve onlara salgın hastalıklar vererek ölümlerine neden olmaktadır (Sigerist, 1987, s. 22). Mezopotamya ve Mısırlılarda ise tanrıların doğrudan değil doğüstü ruhlar ya da varlıklar aracılığıyla hastalıklara sebep olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Çünkü Mezopotamya ve Mısırlılarda tanrıların korumasından çıkan insanların doğüstü varlıklar tarafından hasta edildikleri düşünülmüştür. Bu anlayışın ise Yunanlılarda, tanrıların okuyla vurması gibi temsili bir anlatımla var olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Yunanlılarda bazı anlatılarda kötü demonların insanları etkilediğinden

bahsedilmektedir. Bu konudaki örnekler de yine Homeros'un başka bir destanı olan *Odysseia*'da anlatılmıştır. Ancak bu anlatılarda demonların, hastalıklardan ziyade insanların içine girip onları etkilediklerinden bahsedilmiştir. Aslında kötü davranışlardan dolayı cezalandıran demon düşüncesinin Yunanlılarda var olduğu açıktır. Fakat bu demonlar kötü ruhlar değil yarı tanrısal varlıklardır.

Eski Yunanda hastalığın kaynağı tanrılar olduğu için tedavi ediciler de öncelikle kâhinlerdi. Kâhinler, tanrılara ait mabetlerde bulunurdu. Hastalığa sebep olan hangi tanrı ise onun kâhinine başvurulurdu. Çünkü ilk önce hastalığa sebep olan olayın ve hangi tanrının kızdırıldığı belirlenmesi gerekirdi. Kâhinler de hastalığa neden olan olayı ve hastalığın nasıl giderileceğini yani öfkelenirilmiş olması nedeniyle hastalığı gönderen tanrının nasıl yatıştırılacağını açıklardı. *İlyada* destanında bunun örneği görülmektedir. Bu destanda anlatıldığı üzere salgın hastalığa yakalananlar, kâhine giderek bunun sebebini öğrenmek isterler; kâhin de onlara hastalığın sebebini açıklar (Homeros, 2019b, s. 21). Kâhinlerin yanında büyücülerin de hastalıkları tedavi ettiği inancı Eski Yunanlılarda görülmektedir. Büyücülerin hastalıkları tedavi ettiği, hatta akan kanı dahi durdurduğundan diğer bir Yunan destanı olan *Odysseia*'da bahsedilmektedir. Destanın kahramanı olan *Odysseia* ava çıktığında bir yaban domuzu tarafından dizleri parçalanır. Yanında bulunanlar tarafından hemen yara sarılır ve büyüyle akan kan durdurulur (Homeros, 2019a, s. 345). Eski Yunanda kâhinler ve büyücüler dışında hastalıkları tedavi ediciler arasında hekimler de bulunmaktadır. Bu hekimler, sebebi dinsel olmayan özellikle savaş yaraları gibi dünyevi sebeplerden dolayı oluşan hastalıkları tedavi etmişlerdir. Hekimler, genellikle gemilerde ve savaşlarda askerler arasında yer almıştır (Homeros, 2019b, s. 57). Yunanlılarda hekimlerin dışında bir de şifacı olarak isimlendirebilecek tedavi ediciler vardı. Bunlar, yaralar dışındaki hastalıkları tedavi eden ve şehir şehir gezen şifacılar. İnsanları arındırmak ve hastalıktan kurtarmak içinse dini ve büyüsel yöntemler kullanırlardı. Bunların daha çok arkaik toplumlardaki şamanlara benzedikleri anlaşılmaktadır (Kosak, 2004, s. 19-35).

Yunanlılarda hastalıkların tedavisinde de dini ritüeller merkezi bir rol oynamıştır. Bu bağlamda kâhinlerin verdiği karar doğrultusunda tanrıları teskin etmek için öncelikle dünyevi olarak yapılması gereken bir uygulama varsa o gerçekleştirilmiştir. Yani ilk olarak tanrıyı öfkeleniren sebebin ortadan kaldırılması gerekirdi. Daha sonra ise arınma ritüeliyle birlikte kurbanlar kesilirdi. Kesilen kurbanlar yakılarak tanrıya sunulurdu. Bu ritüel sonunda teskin olan tanrının insanlara verdiği hastalığı ortadan kaldırdığına inanılmıştır (Homeros, 2019b, s. 27-28). Sebebi dini olmayan savaş yaraları gibi hastalıklarda ise hekimler görev yapmıştır. Bu hekimlerin okları çıkarmak gibi gerekirse cerrahi müdahalede bulduklarından, yaraları sardıklarından, kanamaları durduklarından, bitkisel özlerden hazırlanan ilaç mahiyetindeki merhemleri kullandıklarından ve birçok ilacı bildiklerinden *İlyada* destanında bahsedilmektedir (Homeros, 2019b, s. 82, 218, 287). Fakat bunların ayrıntıları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu hekimler günümüzdeki doktorlardan ziyade çeşitli yöntemlerle hastalıkları iyileştirmeye çalışan şifacılar benzemektedir.

Eski Yunanda tedavi yöntemi olarak büyüünün kullanılmasından *Odysseia* destanında bahsedilmektedir. Bu destan Homeros'un bir diğer destanı olan *İlyada*'ya göre daha mistiktir. *Odysseia* destanında aslında büyüünün tedavi amaçlı kullanılmasından ziyade insanların hayvanlara dönüştürülmesi gibi doğüstü ve sihirsiz olaylardan bahsedilmiştir (Homeros, 2019a, s. 178-183). Büyüyle tedavinin

bahsedildiği yerde Odysseia yaralanmış ve yanındakiler tarafından büyüyle akan kan durdurulmuştur. Ancak burada da büyüün içeriğinden bahsedilmemektedir (Homer, 2019a, s. 345). Muhtemelen burada sözle yapılan büyüün kullanıldığı kastedilmektedir (Sigerist, 1987, s. 23). Aslında Yunanlılarda ilaçların da büyüsel bir yanı bulunmaktadır. Günümüzde batı dillerinde ilaç yapımını ve ilaçlarla ilgili bilim dalını ifade eden “pharmacology” ve dilimize eczane ve eczacılık olarak çevrilen “pharmacy” kelimeleri Yunanca kökenli “pharmakon” kelimesinden gelmektedir. “Pharmakon”, Eski Yunanda büyüsel olarak hazırlanan bitkisel kürleri ifade etmektedir. Bu nedenle günümüzdeki anlamıyla ilaç benzeri bir kavram o dönemde bulunmamaktadır. Bu büyüsel özellikli ilaçları hazırlayarak kullanacak olanların gerekli yeteneği haiz olmaları gerekirdi. Bu ilaçlar insanları tedavi etmek, zehirlemek ya da başka bir varlığa dönüştürmek gibi farklı amaçları gerçekleştirmek için hazırlanırdı (Sigerist, 1987, s. 27-28). Ayrıca şifacıların otları, ilaç olarak kullandıkları bilinmektedir. Bu tür şifacılar tarafından hastayı arındırmak ya da kötü ruhlardan kurtarmak için ot, tılsım, büyü gibi çeşitli yöntemler kullanılmıştır (Ferngren, 2014, s. 48).

Eski Yunanda şifanın kaynağı olarak da tanrılar görülmüştür. Tanrılar ve yarı tanrı olan kahramanlar şifa ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin panteonun hâkim tanrısı olan Zeus hem iyiliklerin hem de kötülüklerin kaynağı olarak görülmüştür. İnsanların tutamlarına göre Zeus'un onlara hastalık, felaket, ölüm gibi kötülükler ya da iyilikler verdiğine inanılmıştır (Hesiodos, 2018b, s. 24-30). Ancak panteondaki bazı tanrıların çeşitli fonksiyonları ve etki alanları olduğu düşüncesiyle ilgili olarak, belirli bazı hastalıkların şifa kaynağı oldukları inancı vardı. Örneğin Yunan tanrıçalarından Hera, kadınlara yardım eder ve doğumlarla ilgilenirdi. Yani kadınların sağlıklı bir şekilde doğum yapmaları ona bağlıydı (Prioreschi, 1996, s. 40). Yine panteondaki diğer bir tanrıça olan Artemis'in de kadınların doğum yapmasıyla ilgilendiğine inanılmıştır. Eski Yunanda, kadınlar tarafından kısırılık gibi hastalıklardan şifa bulmak ve doğurganlık için Artemis'e dua edilmiştir. Kadınların ve çocukların sağlığı ve kadınların doğumlarıyla ilgilenen ve hastalıklarına şifa verdiğine inanılan diğer bir tanrıça da Demeter'di. Demeter'in ayrıca göz hastalıklarına da şifa olduğu ve iyileştirdiği kabul edilirdi. Panteondaki diğer bir önemli şifa tanrıçası ise Athena'dır. Athena da göz tanrıçası olarak düşünülmüş ve bitkileri kullanarak körlüğü iyileştirdiğine inanılmıştır (Aydemir, 2019).

Yunan tanrılar panteonunda şifa ile ilgili birçok tanrı bulunmakla birlikte asıl şifa tanrısı ise Apollon'dur. Apollon müziğin, şiirin ve şifanın tanrısıdır. Bu üçü arasında şöyle bir bağ olduğu varsayılmaktadır: Müziğin ve şiirin dertleri ve kederi azaltıp, hastalıkları uzaklaştırdığına; böylece acıları hafifleterek neşeyi artırdığına inanılmaktadır. Bu bağlamda Apollon bu üçünün tanrısı olarak kabul edilmektedir (Bulfinch, 2018, s. 31-32). Şifalı otları bilen ve hekimlere öğreten de yine Apollon'dur. Bu anlamda o tıbbın kurucusu olarak görülmektedir. Apollon kültü Eski Yunan ve Roma'da güneş kültünü temsil etmektedir. Nasıl ki güneş ortaya çıktığında, yani yaz mevsimi geldiğinde, kış hastalıklarını ve sisi silip ortadan kaldırıyor ve bitkileri canlandırıyor; Apollon da aynı şekilde hastalıkları ortadan kaldırmakta ve bitkileri canlandırarak onların iyileştirici yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu şekilde temsili olarak o'nun, “yaşayanların ışık kaynağı” olduğu tasavvur edilmektedir (Anselment, 1998, s. 23-24). Apollon, ayrıca her şeyi gören tanrıdır. Bu nedenle o bilgeliğin ve kehanetin de tanrısıdır. Apollon'nun kâhinlerine de hastalıklardan kurtulmak ve şifa bulmak için başvurulurdu. Ayrıca

Yunanlılarda tapınaklarda geceleyerek de hastalıklara çare aranırđı. Bu anlamda Yunanlılarda başta Apollon tapınakları olmak üzere tapınaklar şifa arayışının merkezinde olmuşlardır (Rhodes, 2019, s. 136).

Yunan panteonundaki tanrılardan sonra şifa ile ilgili birçok yarı tanrı ve kahraman bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden birisi ise Kherion (Chiron)'dur. Kherion Yunan mitolojisinde yarı at ve yarı insan olarak tasavvur edilen bilge bir varlıktır. Kherion, bitkilerin şifalı yönlerini keşfettiği için tıbbın kurucusu olarak görülmüştür. O, aynı zamanda büyük bir öğretmendi. Çünkü o, tanrıların çocuklarının eğiticisi olarak görülmektedir. Yunan kahramanlarından en çok tanınanları onun öğrencileri olarak kabul edilmektedir. O, Herkül, Akhilleus ve Asklepios'un öğretmenidir. Kherion, onları çeşitli konularda olmak üzere özellikle şifa konusunda da eğitmiştir. Bunlar içerisinde Asklepios, Yunanlılar arasında zamanla önemli bir sağlık tanrısı olarak şifa kültürünün merkezi haline gelmiştir. Böylece başta şifa tanrısı Apollon olmak üzere, şifa ile ilişkili Yunan tanrı ve kahramanları geri planda kalmıştır. Asklepios kültürü ise şifa arayışının odağı olmuştur. Asklepios kültüne ait mabetlerin Eski Yunanda giderek yayıldığı ve sağlık arayanlar için en önemli merkez haline geldikleri görülmektedir (Prioreschi, 1996, s. 41). Bu nedenle dinsel tedavinin merkezinde bulunan Asklepios ve mabetlerinden kısaca bahsedilmesi faydalı olacaktır.

C. ESKİ YUNANDA ŞİFA TANRISI ASKLEPIOS ve ŞİFAHANELERİ

Homeros'un İlyada destanında bahsedildiği üzere, Truva kuşatmasında Yunanlıların arasında bulunun iki meşhur hekim olan Podaleirios ve Makhaon'un babası Asklepios'tur (Homeros, 2019b, s. 57). Aynı şekilde destanda onun hekimlik ilmini yani ilaçlar hakkındaki bilgisini at adam olan Kherion'dan aldığından bahsedilmektedir (Homeros, 2019b, s. 82). Bu destana bakarak Asklepios'un Truva öncesinde yaşamış kabile reisi, maharetli bir hekim olduğu sonucuna varılabilir. Ancak daha sonraları Yunan mitolojisinde Asklepios, şifa tanrısı Apollon'un oğlu olarak düşünölmüştür. Asklepios hakkında çeşitli mitolojik anlatılar bulunmaktadır. Bunlardan birisine göre tanrı Apollon bir ölümlü olan kral Phlegyas'ın kızı Koronis'e âşık olur. Koronis, Apollon'un çocuğuna hamileyken Arkadya'dan bir genç ile evlenir. Bunun haberini alan Apollon kardeşi tanrıça Artemis'i, Koronis'i cezalandırması için gönderir. Artemis de oklarıyla Koronis dâhil birçok Phlegyalı kadını cezalandırır. Burada Artemis'in temsili oklarıyla kadınlara yönelik salgın bir hastalık gönderdiği düşünölebilir. Apollon, oğlu Asklepios'u, Koronis'in karnından alarak onu ölümden kurtarır ve daha sonra eğitmesi için Kentaur Kherion'a teslim eder. Asklepios, Kherion'dan hekimlik sanatını en ince ayrıntısına kadar öğrenir. O kadar ki Asklepios büyüdüğünde ölüleri bile diriltir. Bunun üzerine ona, Zeus öfkelenir ve yıldırımlarıyla Asklepios'u öldürür. Asklepios ölümünden sonra diğer kahramanlarda ve yarı tanrılarda olduğu gibi tanrısallık kazanır ve tanrıların arasına katılır (Kerényi, 2019, s. 123-124).

İlk Yunan kaynaklarında bir insan olarak geçen Asklepios'un, sonradan mitolojik bir özellik kazanarak tanrısallık bir kimliğe büründüğü aşikârdır. Bu durum özellikle, Asklepios'un tanrıyla sıradan bir kadının oğlu gibi düşünölüp, destansı anlatılarla olağanüstülük atfedilmesiyle pekiştirilmiştir (Patacı, 2016). Asklepios mitolojisine benzer bir durum Yunan medeniyetinden önce Eski Mısırdaki de mevcuttur. Mısır mitolojisinde de MÖ XXVI. yüzyılda hüküm süren Firavun Djoser (Zoser)'in baş veziri olan İmhotep'in zamanla tıp tanrısı haline getirildiği görülmektedir. İmhotep, başlangıçta Asklepios gibi dünyevi bir kimliğe sahiptir. O, başarılı bir şekilde hayat sürdükten sonra ölmüş ve mumyalanmıştır.

Fakat zamanla onun hakkında mitolojik anlatılar oluşturulmuştur. Bu anlatılara göre sıradan bir kadın, tanrı Ptah'tan hamile kalmış ve onu dünyaya getirmiştir. Tıp olmak üzere birçok alanda mahir olan İmhotep adına mabetler yapıp zamanla tıp tanrısı olarak tapılmaya başlanmıştır (Pinch, 2019, s. 224-225). Görüldüğü üzere İmhotep'in tıp tanrısı haline getirilmesi süreciyle, Asklepios'a tıp tanrısı olarak tapılması serüveni aynı şekilde gelişmiştir.

Asklepios efsanesinin şifa kültü haline gelmesiyle birlikte sağlık konusunda bazı alanları temsil eden mitolojik bir Asklepios ailesi ortaya çıkmıştır. İlyada destanında onun sadece iki oğlundan bahsedilmekle birlikte efsanelerde Asklepios'un eşinden ve beş kızından bahsedilmektedir. Asklepiosun beş ilahi kızı; Hygieia, İaso, Aigle, Panacea ve Akeso'dur (Akça, 2013, s. 12). Bunlar içerisinde özellikle Hygieia iyileştirici bir tanrıça olarak zamanla hastalıkların önlenmesini temsil eder hale getirilmiştir. Günümüzdeki hijyen kavramı da Asklepios'un bu kızının isminden gelmektedir. Asklepios'un eşi Epion'un ise ağrıları dindirdiği düşünülmüştür. Ayrıca bazen Asklepios, yanında küçük bir erkek çocuğuyla tasvir edilmiştir. Bu erkek çocuğu da mitolojide onun oğlu olarak kabul edilmekte ve iyileşmeyi simgelediği düşünülmektedir (Erdemir, 2015, s. 177).

Eski Yunanda Asklepios kültü, şifa tanrısı olarak MÖ VI. yüzyılda gelişmeye başladı. Daha sonra onun adına mabetler yapılmaya başlandı. Asklepios adına yapılan mabetler zamanla en önemli şifa merkezi oldu. Onun adına ilk mabet, doğum yeri olarak kabul edilen ve kült merkezi olan Epidaurus'ta yapılmıştır (Pioreschi, 1996, s. 42). Asklepios adına yapılan mabetlere asklepion denilmektedir. Bu tapınaklar zamanla gelişmiş ve bir mabetten ziyade bir şifa ve sağlık merkezi olarak faaliyet göstermiştir. Bu nedenle diğer tanrılara adanan tapınaklardan farklı olarak asklepionlar yapılırken sağlıkla ilgili bazı hususlar göz önünde bulundurulmuştur. Öncelikle tapınağın yapılacağı yerin coğrafi, iklim ve bitki örtüsü olarak tedavi ortamına uygun olmasına dikkat edilmiştir. Yani deniz kenarında, aşırı rüzgârın olmadığı, bol güneş alan, ılıman iklimli, bol suyu olan, mümkünse termal ya da madensel suya sahip yeşil alanlar seçilmiştir. Asklepionlar, yapı olarak da bir sağlık kampüsünü andırır şekilde büyük ölçekli farklı yapıları içerisinde barındırmıştır. Asklepionların içerisinde tiyatrolar, çeşmeler, kütüphaneler, uyku odaları, banyolar, tuvaletler, yürüyüş yolları ve açık alanlar bulunurdu. Asklepionlar, bu özellikleriyle sadece şifa için tapınağa gelen hastalara değil çevrelerinde yaşayanlara da hizmet etmişlerdir (Bakır & Başağaoğlu, 2019, s. 9-10).

Asklepionlarda görevli olan din adamlarına asklepiad denilmiştir. Asklepiad ismi Asklepios oğulları anlamındadır ve bu tapınaklarda görevleri hekimlerin onun soyundan geldiklerini belirtmek için kullanılmıştır. Bunların Asklepios'un mistik tıp öğretisine hâkim, aydınlanmış ve şifa tanrısının temsilcisi olarak iyileştirme gücüne sahip hekim-din adamları olduklarına inanılmıştır. Bir tedavi merkezi haline gelen tapınaklardaki temizlik gibi çeşitli işleri yürütmek için erkek çocuklar görevlendirilmiştir. Asklepiad kavramı Helen kültürünün olduğu dönemlerde hekimlerin genel adı olmuştur ve bunlar bir hekim teşkilatı haline gelmişlerdir. Hekimliğin ve asklepiadların ilahi bir yanı olduğu düşünüldüğü için yıllar boyunca soy kütüklerini unutmamışlardır (Altun, 2019, s. 37-38).

Asklepionlara şifa için birçok farklı bölgeden, farklı cinsiyetten, değişik statüden ve yaş gruplarından insanlar gelmiştir. Buralara öncelikle tapınmak ve sağlıklarına şükran için başvurulmuştur. Ancak asıl olarak çeşitli hastalıklardan ve sakatlıklardan kurtulmak için insanlar buralara gelmişlerdir.

Asklepionlara, insanlar hafif hastalıklar için başvurdukları gibi kısırlık, felçlik ve körlük gibi önemli hastalıklar için de başvurmuşlardır (Akça, 2013, s. 17-18). Asklepionlara sadece ölümcül hastalıklar ve hamile kadınlar kabul edilmemiştir. Bu nedenle buralara ölüm ve doğumun giremediği ve yasak olduğu söylenmiştir. Bu düşünce buralara şifa için gelenlerin iyileşecekleri inancını güçlendirmiştir (Altun, 2019, s. 38). Böyle bir tutum, aslında kutsal olmayan ve kirli kabul edilen ölüm gibi olguların, kutsal kabul edilen mekândan uzak tutulması gerektiği inancından kaynaklanmış olabilir. Çünkü böyle bir durumda kutsal alan kirletilmiş olacağı için mabetlerden ölüm ve hamilelik şüphesi barındıranlar uzak tutulmuştur (Eliade, 2017, s. 41-42).

Asklepion tapınaklarına şifa umuduyla gelenlerin öncelikle tanrının huzuruna çıkmak için ruhsal ve fiziksel olarak arındırılmış olmaları gerekirdi. Arınma banyosundan sonra da tanrının huzuruna çıkarak dua edilir ve kanlı ya da kansız kurban sunulurdu. Daha sonra da önceden tapınağa şifa için gelmiş ve mucizevi bir şekilde iyileşmiş olanların bıraktıkları referans tabletleri okunurdu. Böylece hastanın şifa tanrısına olan inancı arttırılmış olunur ve hasta hem ruhsal hem de fiziksel olarak seanslara hazır hale getirilirdi (Akça, 2013, s. 18-19). Asklepios tapınaklarında en önemli tedavi unsuru inkübasyon denilen şifa için rüyaya yatmaktı (Altun, 2019, s. 4-9). Hastalar, Asklepionlarda en kutsal mekân olarak kabul edilen rüya alanlarında uykuya daldı. Hastanın, kutsal rüya alanında iyileşmesi için önemli olan doğru rüyayı görmesidir. Zaten önceden gerçekleştirilen ritüeller de bunun için yapıldı. Tedavi için doğru rüya ise şifa tanrısı Asklepios'un rüyada görülmesidir. Eğer hasta onu görmediyse, tedavi edilemeyeceği düşünülürdü (Meier, 2012, s. 61-71). Daha sonra ise rüyalar, din adamı hekimler tarafından yorumlanır ve buna göre hastalara çeşitli tedaviler uygulanırdı. Asıl olan ise yapılan ritüeller ve oluşturulan ortam ile hastaların ruhsal olarak tedaviye hazırlanması olmuştur. Bu nedenle hastaların bazen doğrudan rüya yoluyla iyileştiğine de inanılmıştır. Asklepios kültü ve tapınakları uygulanan bu şifa metotları ve yöntemleriyle yüzyıllarca ayakta kalmıştır. Buralarda zamanla dinsel tedaviyle birlikte bazı sağaltım uygulamaları da geliştirilmiştir. Hıristiyanlığın güçlenmesiyle birlikte diğer pagan kültürler gibi Asklepionlar da ortadan kaldırılmışlar (Patacı, 2016).

D. YUNANLILARDA HASTALIKLARA ve TEDAVİLERİNE AKILCI YAKLAŞIM

Eski Yunanda MÖ VI. yüzyılda, sonradan felsefe olarak isimlendirilecek olan düşünsel hareketin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu düşünsel hareketin günümüzdeki Ege kıyılarında bulunan İyonya kenti Milet'te, Thales ve onun takipçileri Anaksimander ve Anaksimenes tarafından başlatıldığı kabul edilmektedir. Kozmos hakkında tefekkür eden bu düşünürler tabiatın çeşitli şekillerde hareket eden ve değişmeye devam ederken aynı zamanda da sabit olan bir ilk özden var olduğunu iddia ediyorlardı. Bu düşünsel hareket başlangıçta inançlarla çelişmeden tabiatın gözlem ve akıl yürütme yoluyla doğal bir açıklamasını ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Çünkü ilk düşünürler tabiat ya da kozmos hakkında düşünmeye başlasalar da Yunan mitolojisinde olduğu gibi dünyanın tanrılarla dolu olduğuna inanmıştır. Ancak artık bilimin özü kabul edilen deney, gözlem ve akıl yürütme vasıtasıyla bilginin elde edilmesi süreci başlatılmıştı. MÖ V. yüzyıla gelindiğinde ise artık sadece doğa üzerine değil inançlar ve tanrılar üzerine de düşünülme başlanmıştır (Tarnas, 2013, s. 43-46). Yunan düşüncesindeki bu dönüşümün, hastalıkların tanrılardan ve doğaüstü varlıklardan kaynaklandığı yaklaşımını da etkilediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu düşünürler tarafından, evrendeki ve doğadaki olaylar önceden Yunan

toplumunda olduğu gibi tanrılar ve doğaüstü varlıklarla açıklanamamaktadır. Bunun için maddi gözlemlere dayanan ve akıl yoluyla çıkarım yapılan tezler kullanılmıştır.

Yunan medeniyetinde ortaya çıkan fikirselle gelişmeler sonucunda, filozof-hekim olarak adlandırılan düşünürler ortaya çıkmıştır. Tedavi edici olmaktan ziyade teorisyen olan filozof-hekimler tarafından hastalıkların sebepleri gözlem ve akıl yürütme yöntemleri kullanarak doğal nedenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda onlar, kendilerinden önceki düşünürlerin savundukları görüşlerden etkilenerek tıbbi teoriler ortaya koymuşlardır. Öncelikle Pisagor (MÖ 570-495) tarafından ortaya konulan evrende sayılar bağlamında denge teorisi olduğu düşüncesi, (Marietta, 1998, s. 13-16) hastalıkların kaynağının açıklamasında merkezi rol oynamıştır. Pisagor'un genç bir çağdaşı olan Krotonlu Alkmaion da sağlık alanında önemli bir hekim-filozoftur. Onun sağlık konusunda Pisagor'dan etkilenerek geliştirdiği düşünülen karşıt güçlerin dengesi teorisi, kendisinden sonra gelen hekimleri de etkilemiştir. Bu teoriye göre sağlık, nemli ve kuru, sıcak ve soğuk, acı ve tatlı gibi zıt güçlerin dengede kalmasıyla korunmaktadır. Eğer bunlardan birisi vücutta baskın gelirse hastalığa neden olmaktadır (Capelle, 2016, s. 77-79). Daha sonra hekim-filozoflardan olan Empodokles (MÖ 495-435) tarafından dört unsur teorisi savunulmuştur. Bu teoriye göre evren, dört unsur olan su, toprak, hava ve ateşten meydana gelmiştir ve bunlar arasında bir uyum bulunmaktadır. Dolayısıyla insan da bu dört unsurdan oluşmuş olmaktadır (Capelle, 2016, s. 135-138). Meşhur hekimlerden olan Hipokrat (MÖ 460-375) ise kendisinden önceki bu teorilerin üzerine hastalık ve sağlık anlayışını oluşturmuştur. Hipokrat'ın teorisine göre insan vücudunda dört çeşit sıvı bulunmaktadır. Bunlar kan, balgam, sarı safra ve kara safra'dır. İnsanın sağlıklı olması da bu unsurların dengesine bağlanmıştır. Bu yaklaşıma göre hastalıklar artık tanrıların kızmalarından ya da büyü gibi sebeplerden kaynaklanmamaktadır. Tıpkı, doğada olduğu gibi insan vücudunda da bir denge bulunduğu ve bu dengenin bozulmasıyla hasta olduğu düşünülmüştür (Hippokrates, 2018, s. 299-313).

Hipokrat ekolüyle birlikte artık Yunan dünyasında hastalıklara ve nedenlerine bakış değişmeye başlamıştır. Doğa filozoflarıyla başlayan düşünsel hareket, nihayetinde Hipokrat'ın tıp ilmini önceden var edilmiş olan felsefi teoriler temelinde inşa etmesine katkı sağlamıştır. Hipokrat öncesinde filozof-hekimler tarafından hastalıkların sebepleri doğaüstü varlıklarda değil doğal nedenlerle açıklanmaya çalışılmış ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde teoriler ortaya konulmuştur. Ancak Hipokrat, onlardan teoriyle birlikte pratik uygulama yönüyle ayrılmıştır. Çünkü filozof hekimler daha çok teoriler üzerinde durmuşlardır. Hipokrat onları tıp ilmini teoriye indirgedikleri gerekçesiyle itham etmiş ve bu bilimi teoriden pratiğe dönüştürmeye gayret etmiştir. Çünkü ona göre filozoflar, teorilerini genelleyip bütün hastalara uygulamaya çalışmıştır. Ancak o, gözlem ve akıl yürütme yoluyla tıp ekollerinin bilgilerini sistemleştirerek, genellemeden ziyade hastayı merkeze alan bir tedavi anlayışı geliştirmiştir (Çoraklı, 2016, s. 70-73).

Hipokrat ekolü, hastalığın nedenleri konusunda sadece insan vücudunda bulunan dört temel sıvı teorisinin dengesinin değil, aynı zamanda coğrafi yerlerle ilişkili olarak iklimlerin, rüzgârların ve suların da etkili olduğunu düşünmüştür. Böylece bölgesel, belli yöreye mahsus olan hastalıklar da tanımlanmıştır. Yunan düşüncesinde hastalık nedenlerine bu yaklaşım Hipokrat ekolü öncesinde mevcut değildir (Hippokrates, 2018, s. 163-188). Bunlarla birlikte en önemlisi ise Hipokrat'ın kullandığı tanı

yöntemidir. Eski Yunanda ve diğer ilk çağ medeniyetlerinde hastalıkların nedenlerini tespit etmek için genelde büyü, fal ya da kehanet gibi yöntemler kullanılırdı. Esasen bu yaklaşımda kişinin doğüstü varlıklara karşı tutumu ve büyü yapılıp yapılmadığı gibi hususlara bakılırdı. Ancak Hipokrat'ın yaklaşımında önemli olan hastanın bizzat kendisi ve yaşadığı çevredir. Yani Hipokrat hastalığın nedenini kişinin yaşadığı ortamda ya da içsel olan dört sıvı dengesinin bozulmasına bağlı sebepler gibi doğal nedenlerde aramıştır. Bunun için hasta gözlemlenir ve elde edilen fiziki bulgular değerlendirilerek bunlara yönelik tedavi uygulanırdı. Aslında burada önemli olan hastanın iyileşip iyileşmeyeceğini anlayabilmektir. Bu nedenle Hipokrat'ın uyguladığı tedavide hastanın kendiliğinden iyileşmesine yardımcı olmak amaçlanmıştır. Yani hastanın durumunun ne olacağı tahmin edilir ve iyileşmesine yardımcı olmaya yönelik bazı tedaviler uygulanırdı. Burada Hipokrat ekolünde temel kural, hasta vücudun kendisini iyileştirmesine ya yardımcı olmak ya da en azından zarar vermemektir. Bu anlamda onun, doğanın iyileştirici etkisine inandığı anlaşılmaktadır (Bynum, 2014, s. 19-20).

Hipokrat ekolünün hastalıklara yaklaşımı, Eski Yunana göre daha akılcı olabilir ancak dinden tamamen soyutlanmış bir yaklaşım değildir. Zaman zaman bu şekilde yorumlanmakla birlikte Hipokratçı anlayışın da dini duygulardan bütünüyle arındırılmış bir hastalık ve tedavi anlayışı benimsemediği görülmektedir. Öncelikle Hipokrat'ın bir Asklepiad olduğu bilinmektedir. Yani Asklepios tapınaklarındaki hekimlerdendir. Daha sonra ise Hipokrat andı olarak adlandırılan metin başta Yunan şifa tanrıları Apollon ve Asklepios'a yemin ile başlar (Cavanaugh, 2018). Ayrıca Hipokrat, hastalıkları önceki geleneklerde olduğu gibi dini ve doğüstü varlıklara atfetmemiştir; fakat dini tedavi usullerini de tamamen reddetmemiştir. Ona ait eserlerde hastalıkların doğal nedenleri açıklanmaya çalışılmakla birlikte, birkaç istisnai durum hariç dini tedavi uygulamalarına karşı çıkmamıştır. Bu istisnalarda da dini değil sihirsel ve büyüsel tedavi uygulamaları eleştirilmiştir. Bunlardan birisi, ilk çağ topluluklarında kutsal hastalık olarak adlandırılan epilepsi/sara hastalığıdır. Hipokratçı eserlerde, bu hastalığın da diğer hastalıklarla aynı olduğu; onlar ne kadar tanrısalda bu hastalığın da o kadar kutsal olduğu belirtilerek, bu hastalığın da tıpkı diğer hastalıklar gibi doğal nedenlerle ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Daha sonra da hastalığın nedeni aklı olarak açıklanmaya çalışılmıştır (Hippokrates, 2018, s. 269-287). Hastalıkların nedenleriyle ilgili olarak başka bir hastalıkla ilgili bölümde Hipokrat Külliyyatında aynen şöyle ifade edilmektedir: *"Aslında ben, bunun ve diğer bütün hastalıkların aynı şekilde tanrının takdiri olduğunu ve hiçbirinin diğerinden daha tanrısal veya daha dünyevi olmadığını savunuyorum. Her hastalığın doğal bir nedeni vardır."* Bu ifadeden anlaşıldığı üzere bütün hastalıkların doğal nedenleri vardır ancak bu doğal nedenlerin arkasında da tanrı bulunmaktadır (Hippokrates, 2018, s. 184).

Hipokratçı tıbbın, hiçbir hastalığı diğerinden daha kutsal ya da lanet olarak görmediği ve hepsinin doğal nedenlerini açıklamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yaklaşımdan günümüz anlamıyla bütünüyle dinden uzak, seküler ya da laik bir tıp yaklaşımının benimsendiği gibi bir çıkarım yapılması yanlış olacaktır. Çünkü Yunan düşüncesinde kutsal olan ve dünyevi olan birbirinden tamamen ayrılmamıştır. Tanrılar dünyevi oldukları gibi dünya da tanrısal ve ilahidir. Böylece Yunan düşüncesinde doğanın ilahi bir yapısının bulunduğu inanılmıştır.

Hipokratçı ekolde hastalıkların da doğal bir sürecin sonucu olarak görülmesi, onların doğanın ilahi kökenini inkâr etmediğini göstermektedir. Hipokratçı gelenekte doğanın iyileştirici gücü denildiğinde

aslında tanrısal olan kastedilmektedir. Onlar, doğa filozoflarının yaklaşımlarında olduğu gibi natüralist/doğacı bir yaklaşım benimsemişler ancak tanrıları ve doğanın ilahi kökenini reddetmemişlerdir. Aynı zamanda Hipokrat ekolü tarafından, tıp sanatı tanrıların bahsettiği bir yetenek olarak görülmüştür (Fengren, 2014, s. 54-56). Yine Hipokrat yazıtlarında tanrılara şükran anlamında dua edilmesinden de bahsedilmektedir. Yani hastalığın tedavisi için dini bir uygulama olan tapınağa kurban sunma ve adakta bulunmaya karşı çıkılmamıştır. Ancak Hipokrat ekolü tarafından sihirselleştirilmiş ve büyüsel olan ve animistik bir hastalık anlayışı benimseyen yaklaşıma karşı çıkmıştır. Hatta bu tür efsun ile yapılan bir tedavi usulünün tanrılara ve dine hakaret olduğu belirtilmiştir. Çünkü Hipokrat külliyatına göre böyle bir uygulama tanrıların iradesini gasp etmek ve onları zorlamak anlamına gelmektedir. Ayrıca böyle düşünülmesinin diğer bir sebebi ise şifacı ve büyücü hekimler tarafından iddia edildiği gibi tanrıların insan bedenine müdahale etmesinin söz konusu olmadığı, böyle bir durum olsa bile tanrıların insan bedenini kirletmeyip aksine arındırıp kutsayacağı ifade edilmiştir (Hippokrates, 2018, s. 269-287).

Hipokrat ekolüne göre kendilerince çeşitli arındırma ritüelleri düzenleyen, yeme, içme ve giyinme gibi konularda bazı batıl gördükleri uygulamaları hastalara yasaklayan şifacı ve büyücü hekimlere karşı çıkmaktadır. Bunun nedeni ise Hipokrat döneminde dahi Yunanlılarda hekimlik için bir belge ya da sınırlama olmamasıdır. Dolayısıyla sıradan bir insan dahi bu mesleği icra edebiliyordu. Bu anlamda efsuncu ve arındırma bir tedavi anlayışı benimsemiş olan büyücü hekimler ve şifacılar olarak adlandırılan kimselere ve uygulamalarına karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Hipokrat ekolüne göre hekimlik bir zanaat ya da teknik olarak görülen bir meslektir. Bu nedenle hekimlik, bu konuda ehliyeti olmayan kimselerin yapabileceği bir meslek olarak görülmediği için Yunan dünyasında bulunan efsunlu tedavi anlayışı ve uygulayıcıları eleştirilmiştir (Hippokrates, 2018, s. 269-287).

Görüldüğü üzere Hipokrat ekolü dini ritüellere ve inanca karşı değildir. Fakat Hipokratçı tıbbın, dini tamamen reddettiği düşüncesinin bazı çevrelerde hâkim olduğu dönemler olmuştur. Bu algının ise XIX. ve XX. yüzyıldaki materyalist din ve tıp anlayışının gelişmesiyle birlikte ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bununla paralel olarak Hipokratik külliyata ait eserler çevrilirken ilahi ve dini konulara atıf yapılan yerlerin orijinal anlamından uzaklaşacak şekilde yorumlandığı ve tercüme edildiği görülmektedir. Bu tür bir yaklaşıma rağmen Hipokratçı tıp ekolü Yunanlıların dini anlayışlarıyla çatışmamış ve dini olgulara karşı olmamıştır (Jouanna, 2012, s. 97-118).

Sonuç

Hipokrat ekolü öncesinde Eski Yunanlarda tarihsel olarak ilk çağlardan beri var olan mitolojik ve doğaüstü bir şifa anlayışının benimsendiği görülmektedir. Bu anlayışa göre hastalıklara tanrıların neden olduklarına inanılmıştır. Yani tanrıların öfkelendikleri ya da memnun olmadıkları herhangi bir sebepten dolayı insanlara hastalık gönderdikleri düşüncesi hâkim olmuştur. Bu nedenle öncelikle hangi tanrının öfkelenirildiği ve bunun sebebinin ne olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Bunun için de kâhinlere başvurulmuştur. Böylece Eski Yunanda hastalıkların tedavisi için ilk önce dini açıdan yapılan bir hata varsa bu telafi edilmiş ve sonra da hastalığa sebep olduğu düşünülen tanrı, çeşitli ritüeller ile teskin edilmeye çalışılmıştır. Birçok tanrı şifa ile ilişkilendirilmekle birlikte asıl şifa tanrısı olarak Apollon ve onun oğlu Asklepios ön plana çıkmıştır. Zamanla bir şifa merkezi olarak Asklepios mabetlerinin

yaygınlığı Apollon'un mabetlerini geçmiştir. Ayrıca Asklepios'un ünü Hıristiyanlığın hâkim olduğu döneme kadar sürmüştür.

Eski Yunanda ortaya çıkan düşünsel gelişmeler sonucunda Hipokrat ekolüyle birlikte farklı bir hastalık ve tedavi anlayışı benimsenmiştir. Bu hastalık ve tedavi anlayışı dinsel ve doğüstü olmaktan ziyade akılcı ve deneyseldir. Yani hastalıkların nedeni olarak tanrılar ve doğüstü varlıklar değil, bazı çevresel faktörler ve dört sıvı teorisine göre kişinin içerisinde bulunan dengelerin bozulması görülmüştür. Ancak Hipokrat ekolüyle birlikte Yunan dünyasında hastalıklara ve tedavilerine farklı bir bakış açısı getirilmiş olsa da bu yaklaşım, dinden tamamen uzaklaşmış ve ona karşı olan bir tutum olmamıştır. Dini olan dua ve ritüel gibi uygulamalar bütünüyle reddedilmemiş ve gerekirse bu tür dini ritüellere yer verilmiştir. Fakat bazı hastalıkların kaynağı olarak tanrıların görülmesi ya da bazılarının da kutsal olarak kabul edilmesi düşüncesine karşı çıkmıştır. Böylece çeşitli sihirsel ve büyüsel uygulamalarla hastalıkları tedavi ettiğini iddia edenler eleştirilmiştir. Bütün hastalıkların aynı derecede tanrısal oldukları ve hepsinin doğal bir açıklamasının bulunduğu düşüncesi benimsenmiştir. Böyle bir yaklaşım ile Hipokrat ekolünün gerçek dini düşünce ve uygulamaları dışlamadığı ancak din dışı tutumlar olarak isimlendirilebilecek olan sihir ve büyü gibi tutumlar arasında bir ayrım yaptığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Hipokrat ekolünün din ve tanrı olgusunu tamamen dışlamadığı görülmektedir.

Hipokrat ekolü ortaya çıktığı dönem boyunca dini tedavi anlayışlarından daha yaygın olmamıştır. Çünkü Hipokrat'ın yaşadığı çağ, tapınak tedavisi olan Asklepios şifa kültürünün en yaygın olduğu dönemlerden birisidir. İnsanlar hastalıklarına hekimlerden çare bulamadıklarında dini tedavilere yönelmişlerdir. Hipokrat ekolü de tapınak şifa anlayışıyla çatışmamıştır. Yunanlılarda, Helenistik dönem boyunca da dini tedavi yöntemleriyle birlikte hekimlerin uygulamalarının da devam ettiği görülmektedir. Bir çelişki olmayacak şekilde dönemin dini ve dünyevi anlayışına uygun olarak bir yanda Asklepios tapınakları diğer yanda hekimler görev yapmışlardır. Böylece Eski Yunanlılarda ilk çağlardan itibaren görülen ve dinsel şifa anlayışı olan mitolojik tedavi usulleriyle, Hipokrat ekolüyle tanınan akılcı şifa anlayışı arasında kesin bir ayrım bulunmadığı görülmektedir. Çünkü akılcı yaklaşımın ortaya çıktığı dönemde dinsel ve doğüstü yaklaşım da devam etmiştir. Eski Yunan halkı da kendi durumlarına göre bunlar arasından tercihte bulunmuştur.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2011). Türkçe sözlük. 2223. Türk Dil Kurumu.
- Akça, T. (2013). *Bergama Asklepieionu'nun tıbbi bakış açısı ile değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Altun, H. (2019). *Asklepios kültü ile düşler ve tedavi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anselment, R. A. (1998). *The realms of Apollo: Literature and healing in seventeenth-century England*. Associated University Presses.
- Aydemir, L. (2019). Eski Yunan ve Roma dünyasında şifacı tanrıçalar ve şifacı kadınlar arasındaki ilişki. *Anadolu Araştırmaları*, (22), 55-74.
- Bakır, B., & Başağaoğlu, İ. (2019). *Asklepion'dan Darüşşifa'ya*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bayat, A. H. (2010). *Tıp tarihi*. Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Bulfinch, T. (2018). *Klasik Yunan ve Roma mitolojisi*. (Çev. Ö. U. Hoşafçı). İnkılap.
- Burn, L. (2017). *Yunan mitleri*. (Çev. N. Tokdoğan). Phoenix Yayınevi.
- Bynum, W. (2014). *Tıp tarihi*. (Çev. N. Gökçeoğlu). Dost Kitabevi.
- Capelle, W. (2016). *Sokrates'ten önce felsefe*. (Çev. O. Özgül). Pencere Yayınları.
- Cavanaugh, T. A. (2018). *Hippocrates' oath and Asclepius' snake: The birth of a medical profession*. Oxford University Press.
- Çoraklı, E. (2016). *Herodotos ile Hippokrates'te historia (araştırma) sorunu* (Yayınlanmış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirci, K. (2019). *Eski Mezopotamya dinlerine giriş tanrılar, ritüel, tapınak*. Ayışığı kitapları.
- Eliade, M. (2017). *Dinler tarihine giriş*. (Çev. L. A. Özcan). Alfa.
- Erdemir, A. D. (2014). *Tıp tarihi*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Erdemir, A. D. (2015). *Prehistorik ve ilk çağlarda tıp*. İstanbul Tıp Kitabevi.
- Ferngren, G. B. (2014). *Medicine and religion, a historical introduction*. John Hopkins University Press.
- Hesiodos. (2018a). *Tanrıların doğuşu*. (Çev. F. Akderin). Say Yayınları.
- Hesiodos. (2018b). *İşler ve günler*. (Çev. F. Akderin). Say Yayınları.
- Hippokrates. (2018). *Hippokrates külliyatı*. (Çev. N. Nirven). Pinhan Yayıncılık.
- Homeros. (2019a). *Odyseia*. (Çev. A. Ersoy). Panama Yayıncılık.
- Homeros. (2019b). *İlyada*. (Çev. S. Sandalcı). Yapada Kitap.
- Jouanna, J. (2012). *Greek medicine from Hippocrates to Galen: Selected papers*. Brill.
- Kerényi, K. (2019). *Yunan mitolojisi: Tanrılar, insanlar ve kahramanlar*. Say Yayınları.
- Kosak, J. C. (2004). *Heroic measures: Hippocratic medicine in the making of Euripidean tragedy*. Brill.
- Marietta, D. E. (1998). *Introduction to ancient philosophy*. M.E. Sharpe.
- Martin, T. R. (2017). *Eski Yunan tarihöncesinden Helenistik Çağ'a*. (Çev. Ü. H. Yolsal). Say Yayınları.
- Meier, C. A. (2012). *Healing dream and ritual, ancient incubation and modern psychotherapy*. Daimon Verlag.

- Patacı, B. (2016). Tanrılaştırma ve şeytanlaştırma arasında mitolojik bir figür olarak asklepios. *Milel ve Nihal*, (13), 155-182.
- Pinch, G. (2019). *Mısır mitolojisi eski mısır tanrıları, tanrıçaları ve mitleri*. Say Yayınları.
- Prioreschi, P. (1996). *A history of medicine: Primitive and ancient medicine* (Second Edition). Horatius Press.
- Rhodes, P. J. (2019). *Antik Yunan'ın kısa tarihi*. (Çev. C. Atay). İletişim Yayınları.
- Sandalcı, S. (2019). *Yunan mitolojisi*. İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sarıkcıoğlu, E. (2011). *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi*. Fakülte Kitapevi.
- Sigerist, H. E. (1987). *A history of medicine: Early Greek, Hindu, and Persian medicine* (Volume II). Oxford University Press.
- Stewart, C. (2010). Demons and spirits. İçinde N. Wilson (Ed.), *Encyclopedia of Ancient Greece*. Routledge.
- Tarnas, R. (2013). *Batı düşüncesi tarihi-Antik Yunan'dan modern döneme* (Cilt I). Külliyyat Yayınları.
- Vernant, J. P. (2016). *Eski Yunan'da mit ve din*. (Çev. M. Erşen). Alfa.
- Yerinde, A. (2010). Şifa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39, 129-131. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

